Ѓорѓи Спасов

Развојот на Социјалдемократијата

-кус историски преглед-

Скопје, октомври 2008

Издавач:

Фондација Фридрих Еберт
Канцеларија Скопје
www.fes.org.mk

Лектура:

Инда Савиќ

Дизајн на корица и пре-прес:

Promo DSGN

Тираж:

1000

Copyright:

Friedrich Ebert Stiftung

Содржина

1	Рана социјалдемократија	5
	1.1. Раѓање на поимот	5
	1.2. Расцеп во работничкото движење и поделба на комунисти и социјалдемократи	8
	1.3. Ревизионизмот на Бернштајн и суштината на Социјалдемократијата	9
2	Организации на работничкото движење и Социјалистичката интернационала	13
3	Социјалдемократијата како политички проект и кризата на старата социјалдемократија	17
4	Обнова на социјалдемократијата, или „Третиот пат„	21
	4.1. Вредности на обновената социјалдемократија	23
	4.2. Политички проект	25
5	Социјалдемократија во земјите во транзиција	29
	5.1. Уникатност на експериментот (создавање капитализам)	30
	5.2. Национален идентитет и суверенитет	36
	5.3. Изградба на демократско општество	37
	5.4. Пречки во градењето идеолошки концепт	39
6	Историски корени на социјалдемократијата во Македонија	45
7	Користена литература	53

Рана социјалдемократија

1

1.1. Раѓање на поимот

Ïîèìîò ñîöè¼àëäåìîêðàòè¼à çàïî÷íóâà äà ñå óïîòðåáóâà âî âòî-ðàòà ïîëîâèíà íà 19 âåê.

Ïî Ôðàíöóñêàòà áóðæóàñêà ðåâîëóöè¼à (1848) âî êî¼à áåøå èñòàêíàò ñëîãàíîò: „Liberte, egalite, fraternite” („Ñëîáîäà, åäíàêâîñò, áðàòñòâî”), è ïîáåäàòà íà áóðæóàñêà ëèáåðàëíà äåìîêðàòè¼à, äåìîêðàòèòå îä ðåäîâèòå íà ðàáîòíè÷êîòî äâèæåœå çàïî÷íóâààò ñî óêàæóâàœå íà íåäîñòàòîöèòå íà ãðàƒàíñêàòà äåìîêðàòè¼à. Íåçàäîâîëíè îä ñâåäóâàœåòî íà äåìîêðàòè¼àòà íà íå¼çèíèòå ïîëèòè÷êè àñïåêòè, êàêî, îïøòîòî ïðàâî íà ãëàñ è ñëîáîäèòå èçáîðè, ïðèôà□à¼êè ãè îñíîâíèòå çàëàãàœà çà ãðàƒàíñêà äåìîêðàòè¼à, òèå ãîâîðàò çà ïîòðåáàòà îä íå¼çèíî ðàäèêàëíî ïðîøèðóâàœå ñî íîâà „ñîöè¼àëíà” äèìåíçè¼à. Çà íèâ äåìî-êðàòè¼àòà □å ñòàíå ðåàëíîñò è □å áèäå ìîæíà ñàìî àêî âî îïøòåñòâîòî âî êîå ïîñòè ôîðìàëíà ïîëèòè÷êà ðàìíîïðàâíîñò, ïðåêó óêèíóâàœå íà åêñïëîàòàöè¼àòà è êëàñíèòå ðàçëèêè, ñå îáåçáåäóâà è öåëîñíà îï-øòåñòâåíà ðàìíîïðàâíîñò. Òàà äåìîêðàòè¼à áè áèëà íå ñàìî ïîëèòè÷êà, òóêó è ñîöè¼àëíà äåìîêðàòè¼à.

Ñïîðåä íåêîè èçâîðè, òåðìèíîò „ñîöè¼àëäåìîêðàò” ïðâïàò å óïîòðåáåí âî åäíà ïóáëèêàöè¼à íà ãåðìàíñêîòî ðàáîòíè÷êî äâèæåœå, âî 1869 ãîäèíà. Èñòàòà ãîäèíà å ôîðìèðàíà è ïðâàòà ðàáîòíè÷êà ïî-ëèòè÷êà îðãàíèçàöè¼à êî¼à ãî ïðåçåìà èìåòî, Ñîöè¼àëäåìîêðàòñêà ïàðòè¼à íà Ãåðìàíè¼à. Äâàåñåò ãîäèíè ïîäîöíà, âî 1889 ãîäèíà, ñå ôîðìèðà è Ñîöè¼àëäåìîêðàòñêàòà ïàðòè¼à íà Øâåäñêà.

Îä ïî÷åòîöèòå íà ñîöè¼àëäåìîêðàòè¼àòà, äî Ïðâàòà ñâåòñêà âî¼íà, èçðàçîò „ñîöè¼àëäåìîêðàòè¼à” ñå óïîòðåáóâàë ñî äâå ðàçëè÷íè çíà÷åœà:

- ïðâî, êàêî ñèíîíèì çà òåðìèíîò „ñîöè¼àëèñò” è „ñîöè¼àëèçàì”, è

- второ, во потесна смисла на зборот, за означување на революционерната, марксистичка струја во тогашните работнички и социјалистички движења.

Првото име на партијата на руските социјалисти, подоцна комунисти, основана во 1898 година, било: Руска социјалдемократска работничка партија (РСДРП).

Во оваа фаза од развојот на работничкото движење, во која капитализмот е отворено непријателски расположен кон работниците и кога тие го немаат ниту правото на штрајк, ниту правото на синдикално организирање, социјалдемократските партии се под доминантно влијание на учењето на Карл Маркс (1818-1883) и Фридрих Енгелс (1820-1895) Ова е период на доминација на идеологијата на Ленин (1870-1924), Роза Луксембург (1870-1919), Жан Жорес (1859-1914), Карл Кауцки (1854-1938) и многу други истакнати имиња од тој период на работничкото движење.

Основните белези на „социјалдемократијата" од тој период се:

- Борбата за замена на капитализмот со социјализам преку револуција;

- Презир кон „буржуаската" демократија и нејзиното третирање како фарса која треба да биде заменета со диктатура на пролетаријатот во преодниот период;

- Согласност околу тоа дека освојувањето на политичката власт е само неопходен услов за економско ослободување на работниците.

Раѓањето на идејата за социјализмот, во перидот од 1870-1920 година, се случува во услови кога работниците работат по 12 часа дневно, па и подолго, за многу ниски надници и без било каква заштита и без било какво право на протест. Во услови кога не постојат можности за лекување, и покрај честите разболувања, заради лошите услови при работа, не постои ниту надомест во случај на повреда и болест на работно место, ниту во случај на невработеност. Не постојат можности за образование на децата на работниците, ниту пензија која ретко кој ја дочекувал. Правото на глас е ограничено само на мажите, и тоа со имотен ценсус.

Работничкото движење во овој период се раѓа како барање за подобри материјални услови на работниците, повеќе пари за храна и облека, подобри станови, покусо работно време и можности за лекување. Тоа бара респект кон работата што ја извршуваат работниците и израснува во барање за право на глас и влијание во општеството, за право на синдикално организирање, за право на протест против неправдата и угнетувањето.

Како што ќе забележат некои автори, социјализмот беше филозофски и етички импулс, далеку пред Маркс да го оформи како економска доктрина. *Социјализмот сака да се соочи со ограничувањата на капитализмот, со цел да го хуманизира и целосно да го надмине.* Неговата економска теорија се заснова врз уверувањето дека капитализмот, препуштен на сопствените правила, економски е неуспешен, социјално конфликтен и неспособен да се репродуцира на долг период.

За Маркс, социјализмот претставува можност за создавање општество побогато од капитализмот и во кое богатството би се распределувало на порамноправен начин. Тоа е всушност *основниот идеал на социјализмот*. Идеал кој од тоа време опстојува и на Исток и на Запад.

Социјализмот на Запад стана доминантен преку социјалдемократијата, која е комбинација на модерен парламентарен социјализам - изграден со цел да се консолидира државата на благосостојба.

На Исток, по победата на социјалистичките револуции, се воведе планската економија, со доминантна државна сопственост и диктатурата на пролетаријатот. Некои автори ќе забележат дека поопсежното планирање, што го прифатија советско-ориентираните општества, во еден период изгледаше мошне успешен проект и дека американските влади, во 60-тите години, сериозно го имаа сфатено тврдењето дека Советскиот Сојуз би можел економски да ги надмине САД во наредните 30 години.

Сепак, се покажа дека економската теорија на социјализмот на Исток е несоодветна и дека таа не ја предвиде способноста на капитализмот за иновација, адаптација и за зголемување на продуктивноста. Исто така, таа не успеа да ја разбере важноста на пазарите како информациски показатели, кои пружаат суштествени

податоци за купувачите и продавачите, ниту предностите на либералната демократија во спречувањето на разновидните форми на политички диктатури и деспотизам.

Во времето на големото разочарување од комунизмот во Источноевропските земји, се јави шега: „Знаете ли како гласи тестаментот на Карл Маркс? Гласи вака: 'Капиталот му го оставам на Запад, диктатурата на пролетаријатот на Исток, а бедата на филозофијата, на балканските држави'."

1.2. Расцеп во работничкото движење и поделба на комунисти и социјалдемократи

На почетокот од Првата светска војна, се случува голем расцеп на левицата во светски рамки. Лидерите на работничките и социјалистичките партии не успеваат да го зачуваат единствениот став против војната. Се распаѓа т.н. „социјален патриотизам" и некои од партиите, како СПД во Германија, на пример, застануваат зад своите влади во поддршката на војната. Тој расцеп се продлабочува сé до Октомвриската револуција во Русија во 1917 година, кога Ленин, на Конгресот на руските болшевици е избран за почесен претседател.

Левицата во работничкото и социјалистичкото движење основа комунистички партии и ги отфрла термините „социјалдемократија" и „социјалдемократ", како ревизионистички и опортунистички.

Силите на десницата и центарот на работничкото движење го задржуваат терминот „социјалдемократи", или „социјалисти".

Оттогаш поимот „социјалдемократ" станува поим за разликување, со нагласок врз демократијата. Социјалистите кои ѝ се спротиставуваат на руската револуција и на лениновото и сталиновото владеење, се нарекуваат *демократски социјалисти, или социјалдемократи.* Според нив:

- Социјализмот мора да се развива преку реформи, а не преку револуција;
- Преку парламентарна демократија, а не преку работнички комитети и совети;

- Мора да се гради преку освојување на власта на избори, а не преку преземање на власта, ниту, пак, социјалистите треба да го преземат раководењето со работничката класа;
- Социјализмот ја вклучува целата нација, не само дел од неа;
- Социјализмот треба да биде реалистичен, остварен преку мирни реформи и согласно почитувањето на либералните традиции.

Со други зборови, *социјалдемократијата е: демократска, реформистичка, реалистична, отворена и грижлива во однос на моралниот аспект на социјализмот.*

Овој концепт од страна на марксистите бил критикуван како антиутописки и ранлив на обвинувањата дека, всушност, не се разликува од либерализмот, па дури и од пофлексибилниот конзервативизам.

Поголема забелешка била дека ваквата социјалдемократија со време ќе дегенерира во концепт на „електорализам”, односно во модел на партии кои ќе се грижат да победат на изборите, но без било каква грижа за принципите.

1.3. Ревизионизмот на Бернштајн и суштината на социјалдемократијата

За историјата на социјалдемокартијата од особено значење е придонесот на германскиот социјалист Едвард Бернштајн.

Бернштајн станува член на германските социјалисти во 1872 година. Во 1876 година, групата околу неговата партија освојува 9% од гласовите. Бизмарк, во тоа време канцелар (претседател на Владата) на Германија, го користи обидот за атентат врз императорот, за да ја прогонува неговата партија. Бернштајн, кој во тоа време е во Швајцарија, го прифаќа марксизмот. И покрај проблемите што ги создава Бизмарк со Законот против социјалистите, неговата партија, на изборите во 1881 година, освојува 12% од гласовите. Во 1884 година, партијата веќе има 24 пратеници во Германскиот парламент. Под новиот притисок на Бизмарк, Бернштајн е принуден да ја напушти Швајцарија и да замине во Лондон. Во 1890 година, неговата партија

освојува близу 20% од гласовите на националните избори и веќе има 35 пратеници.

До 1903 година, односно до Илинденското востание во Македонија, Социјалдемократската партија на Германија има 81 пратеник во Германскиот парламент.

Во исто време, британските социјалисти кои не го прифаќаат марксизмот, го формираат своето Фабијанско друштво (фабијански социјалисти), именувано по римскиот император Фабиус, познат по неговите победи во војните со методот, чекор по чекор.

Бернштајн е импресиониран од толеранцијата и либерализмот на кој наидува кај Фабијанците во Лондон и ја пишува својата книга: „Еволутивен социјализам", која во 1899 година е објавена и под наслов: „Претпоставките за социјализам и *задачите на социјалдемократијата*", која од страна на марксистите е наречена „библија на ревизионизмот".

Во оваа книга, Е. Бернштајн ги поставува *основите и праксата на она што се нарекува социјалдемократија.*

Неговите основни тези, наспроти марксизмот, се дека:

- Малите и средни претпријатија се покажуваат витални. Оттаму, бројот на припадниците на сопственичката класа се зголемува, односно не се смалува. Општеството не се сведува само на осиромашени (како што тврди Маркс во „Манифестот"), туку станува сé послоевито и разновидно. Она што е поважно е што постојаното зголемување на националното производство се распределува, иако нееднакво, но на сите сегменти на популацијата, со што позицијата на работниците се подобрува. Во земјоделството, малите и средни имоти се зголемуваат, а големите и многу големите се смалуваат;

- Рецесиите во економијата и кризите стануваат поблаги. Модерното банкарство и меѓународната трговија, придонесуваат за приспособување и за флексибилност на капитализмот, а не за негово пропаѓање;

- Марксовата дијалектика (преземена од Хегел), за силите во светот кои се судираат, ја нарекува стапица и прашува: „Зошто да не претпоставиме дека соработката е со исто толкава

важност, како и борбата. Социјализмот мора да се темели врз реалноста, а реалноста е дека постои компромис и соработка меѓу класите";

- Идејата за неизбежниот тек на историјата, и мешањето на тоа што е, со она што треба да биде, ги отфрла целосно. Ниту еден „изам" (идеологија) не е наука. Не постои научен социјализам. Социјализмот се однесува на она што е етички посакувано. Науката е во врска со она што е;

- Демократијата за Бернаштај е: „отсуство на владеење на една класа" - таа овозможува да биде избегната тиранијата на мнозинството и тиранијата на малцинството. Демократијата е школа на компромисот и на умереноста. Идејата за диктатура на пролетаријатот е штетна. Социјализмот бара пролетерот да стане граѓанин, а граѓанскиот статус на човекот, заеднички;

- Бернштајн тврди дека социјализмот, како големо историско движење, е легитимен наследник на либерализмот. Не постои либерална мисла која, истовремено, не му припаѓа и на социјализмот. Индустриските комори и трговските здруженија се елементи на демократската самоуправа. Социјализмот е организиран либерализам и бара постојано зголемување на локалната самоуправа. Тој го прифаќа либералниот парламентаризам, а кога парламентаризмот станува прекумерен, неговите ограничувања лежат во развојот на локалната самоуправа;

- Социјалдемократските партии мора да се борат за сите реформи со кои се постигнува зголемување на моќта на работниците и со кои државата добива подемократска форма. Социјалдемократската партија на Германија за него е демократска - социјалистичка реформска партија. Синдикатите, според него, не се училишта за револуционерна борба (како што тврди Маркс), туку се зафатени со многу практични и нереволуционерни подобрувања. Тие, според него, се неделиви органи на демократијата;

- Прагматичната ориентација на синдикатите кон соработка, ги охрабрува демократските форми на менаџмент.

Во оваа смисла, *социјалдемократијата станува политичка теорија, идеологија, политички концепт, програма, или движење* која не задира ниту во капиталистичкиот начин на производство, ниту во институциите на либералната демократија. Таа само инсистира на тоа државата да ги практикува своите социјални функции, а грижата за човековите права да се прошири од личните и политички права, на економските и социјалните права.

Во 1891. година Е. Бернштајн ја пишува Ерфуртската програма на СПД во Германија заедно со Август Бебел и Карл Кауцки.

Организации на работничкото движење и Социјалистичката интернационала

2

Âî 1836 ãîäèíà, âî Ïàðèç, âðç èäåèòå íà ôðàíöóñêèòå ñîöè¼àëóòîïèñòè (îñîáåíî ó÷åœåòî íà Áàáåô), ãåðìàíñêèòå ðàáîòíèöè âî Ïàðèç ¼à ôîðìèðààò Êîìóíèñòè÷êàòà ëèãà, èëè Ëèãàòà çà ïðàâäà, êàêî øòî ñå íàðåêóâà âî ïî÷åòîêîò, êàêî ïðâà ìåƒóíàðîäíà îðãàíèçàöè¼à, âî òîà âðåìå, íà óòîïèñêèòå ñîöè¼àëèñòè è õðèñòè¼àíñêèòå êîìóíèñòè.

Ïî ðåïðåñè¼àòà âðç ðàáîòíèöèòå íàïðàâåíà ïî çàäóøóâàœåòî íà âîñòàíèåòî âî Ïîëñêà, 1863 ãîäèíè, íà èíèöè¼àòèâà íà ôðàíöóñêèòå è áðèòàíñêèòå ðàáîòíèöè, âî Ñåí Ìàðòèí Õîë, âî Ëîíäîí, *1864* ãîäèíà ñå ôîðìèðà ïðâàòà ìåƒóíàðîäíà îðãàíèçàöè¼à íà ðàáîòíèöèòå, íàðå÷åíà *Ïðâà èíòåðíàöèîíàëà.* Íà îñíîâàœåòî, ïðèñóñòâóâà è Êàðë Ìàðêñ. Íå¼çèíèîò Ïðâ êîíãðåñ å îäðæàí âî Æåíåâà, 1886 ãîäèíà, íà êî¼ ïðèñóñòâóâàà 64 äåëåãàòè îä: Âåëèêà Áðèòàíè¼à, Ôðàíöè¼à, Ãåðìàíè¼à, Áåëãè¼à, Èòàëè¼à è Øâà¼öàðè¼à. Çà ñåäèøòå íà îâàà Èíòåðíàöèîíàëà, âî êî¼à ñå îáåäèíóâààò ãðóïè íà ìàðêñèñòè è àíàðõèñòè è âî ÷è¼à ðàáîòà ó÷åñòâóâààò Êàðë Ìàðêñ è Ìèõàèë Áàêóœèí, å îïðåäåëåí Ëîíäîí. Ñïîðåä ïîëèòè÷êèòå èçâåøòàè îä òîà âðåìå, âî íåà ÷ëåíóâààò 5 ìè-ëèîíè ðàáîòíèöè.

Âî *1889* ãîäèíà å ôîðìèðàíà ïðâàòà ìåƒóíàðîäíà îðãàíèçàöè¼à íà ðàáîòíè÷êèòå è ñîöè¼àëèñòè÷êèòå ïàðòèè, ïîçíàòà êàêî *Âòîðà èíòåðíàöèîíàëà.* Íå¼çèíèîò Îñíîâà÷êè êîíãðåñ ñå îäðæóâà âî Ïàðèç, íà 14 ¼óëè 1889 ãîäèíà, à íà íåãî ïðèñóñòâóâààò äåëåãàòè íà ïàðòèè îä 20 çåì¼è. Îâàà Èíòåðíàöèîíàëà å ïîçíàòà ïî òîà øòî óñâî¼óâà Äåêëàðàöè¼à çà *ïðîãëàñóâàœå íà Ïðâè ìà¼ çà ìåƒóíàðîäåí äåí íà òðóäîò, Îñìè ìàðò çà ìåƒóíàðîäåí äåí íà æåíàòà è áàðàœåòî çà âîâåäóâàœå 8 ÷àñîâíà* ðàáîòíà íåäåëà. Ñå ôîðìèðà ïðâîòî Áèðî íà Ñîöè¼àëèñòè÷êàòà èíòåð-íàöèîíàëà, ñî ñåäèøòå âî Áðèñåë. Åäâàðä Áåðíøòà¼í å ïðåòñåäàòåë íà îâàà Èíòåðíàöèîíàëà, à Ëåíèí å íå¼çèí ÷ëåí äî 1905 ãîäèíà.

Îâàà Èíòåðíàöèîíàëà ñå ðàñïàƒà âî ïðåñðåò íà Ïðâàòà ñâåòñêà âî¼íà, êîãà íå óñïåâà äà ãî çà÷óâà åäèíñòâåíèîò ñòàâ íà ïàðòèèòå ïðîòèâ âî¼íàòà. Ïî àòåíòàòîò âðç ôðàíöóñêèîò ñîöè¼àëèñò Æàí Æîðåñ,

заради неговото противење за војната, апсењата на Роза Луксембург и Карл Либкнет, доаѓа до раскол меѓу партиите членки, од кои некои се обидуваат да продолжат да дејствуваат во Швајцарија, (познати под името *Бернска интернационала).* Другите социјалистички партии, во *1920* година, во Виена, прават обид за обнова на Интернационалата и ја формираат Мегународната организација на работниците од социјалистичките партии, позната како *Втора и пол интернационала.*

Во *1919* година, во Москва, Ленин ја формира *Комунистичката интернационала* на чие чело по неговата смрт, 1924 година, застанува Сталин. Комунистичката интернационала одржува 7 конгреси и официјално е распуштена во 1943 години. Во 1947 година, по Конференцијата во Париз, на која е презентиран Маршаловиот план, Сталин го основа Комунистичкото информативно биро, како организација на комунистичките партии под доминација на КП на Советскиот Сојуз. Седиштето на Коминформот е во Белград до 1948 година, а по исклучувањето на Југославија е пренесено во Букурешт, Романија. Оваа организација се распушта по смртта на Сталин, во1956 година.

Во *1923* година, во Хамбург, со обединување на Бернската и Виенската интернационала, се создава *Социјалистичката работничка интернационала*, која опстојува сé до 1940 година, односно до почетокот на Втората светска војна. Во периодот меѓу двете светски војни се забележани големи успеси на социјалдемократите во: скандинавските земји, во Австрија, Германија, Франција, Велика Британија и Шпанија.

Во 1918 година, Фридрих Еберт, претседателот на Социјалдемократската партија на Германија, ја презема функцијата на канцелар (премиер) на Германија, а од 1919-1925 година е претседател на Германија. Извесен период во 1919 година во време на владата на СПД функцијата потсекретар во министерството за надворешни работи ја обавува Карл Кауцки кој се притиви на војната. Во 1924 година и британската Лабуристичка партија формира краткотрајна Влада во Велика Британија, а во 1932 година, во Шведска, Социјалдемократите освојуваат 41.7% од гласовите и останувaат четири децении на власт, постигнувајќи голем економски и општествен напредок за својата земја.

По големата криза што ја зафаќа социјалдемократијата пред Втората светска војна и по проголтувањето на социјалдемократските партии во земјите на Источна Европа од комунистичките, по победата

на комунизмот, настапува ревитализација на социјалдемократијата во Западноевропските земји. Во 1945 година, голема победа постигнуваат британските лабуристи (социјалдемократи) и Британија, како победничка во антифашистичката војна, станува центар на обновата на социјалдемократијата.

Во *1951* година, на Конгресот во Хамбург, Германија, се формира денешната *Социјалистичка интернационала*, како организација на социјалдемократските и социјалистичките партии од цел свет. За нејзин претседател е избран генералниот секретар на британските лабуристи, Филип Морган.

Социјалдемократијата како политички проект и кризата на старата социјалдемократија

3

Ïî Âòîðàòà ñâåòñêà âî¼íà, ñîöè¼àëäåìîêðàòñêèòå ïàðòèè ïîáåäóâààò âî ãîëåì áðî¼ çåì¼è, êàêî: Âåëèêà Áðèòàíè¼à, Äàíñêà, Øâåäñêà, Íîðâåøêà, à èäåèòå íà ñîöè¼àëäåìîêðàòè¼àòà çà åêîíîìñêè ïðîãðåñ è ñîöè¼àëíà ïðàâäà, èìààò ñèëíî âëè¼àíèå âðç âëàäèòå âî ìíîãó çåì¼è.

Îä 1976-1992 ãîäèíà, ïðåòñåäàòåë íà Ñîöè¼àëèñòè÷êàòà Èíòåðíàöèîíàëà å ãåðìàíñêèîò ïîëèòè÷àð è êàíöåëàð, Âèëè Áðàíò.

Ñî îñíîâàœåòî íà Åâðîïñêàòà Óíè¼à, îñíîâàíà å Ãðóïàòà íà ñîöè¼àëèñòè÷êèòå ïàðòèè. Îâèå ïàðòèè, âî 1992 ãîäèíà ¼à îñíîâààò Ïàðòè¼àòà íà åâðîïñêèòå ñîöè¼àëèñòè, êàêî Åâðîïñêà ïîëèòè÷êà ïàðòè¼à, âî êî¼à ÷ëåíóâààò 33 ñîöè¼àëèñòè÷êè, ñîöè¼àëäåìîêðàòñêè è ðàáîòíè÷êè ïàðòèè îä ñèòå ÷ëåíêè íà Åâðîïñêàòà Óíè¼à è îä Íîðâåøêà. Îâàà ïàðòè¼à å ñåêîãàø ìåƒó íà¼áðî¼íèòå ïàðëàìåíòàðíè ãðóïè âî Åâðîïñêèîò Ïàðëàìåíò, êî¼ å ñîñòàâåí îä 785 ÷ëåíîâè, à ïî âîâåäóâàœåòî íà äèðåêòíè èçáîðè çà íåãî âî 1979 ãîäèíà, ñåêîãàø âî íåãî èìà íàä 200 ÷ëåíîâè. Ñîöè¼àëäåìîêðàòñêèòå ïàðòèè, îä çåì¼èòå êàíäèäàòè çà ÷ëåíñòâî âî ÅÓ, êàêî Ðåïóáëèêà Ìàêåäîíè¼à, èìààò ñòàòóñ íà íàášóäóâà÷è è êàêî ÷ëåíêè íà Ñîâåòîò íà Åâðîïà ó÷åñòâóâààò âî ðàáîòàòà íà ñîîäâåòíèòå ïîëèòè÷êè ãðóïè âî Åâðîïñêèîò ïàðëàìåíò.

Ïàðòè¼àòà íà åâðîïñêèòå ñîöè¼àëèñòè å ïðèäðóæåí ÷ëåí íà Ñîöè¼àëèñòè÷êàòà èíòåðíàöèîíàëà, êî¼à äåíåñ èìà íàä 170 ÷ëåíêè. Âî 2006 ãîäèíà, çà íå¼çèí ïðåòñåäàòåë å èçáðàí ïðåòñåäàòåëîò íà Ñåãð÷êîòî ñîöè¼àëèñòè÷êî äâèæåœå ÏÀÑÎÊ, Ãåîðãèîñ Ïàïàíäðåó, à íà Êîíãðåñîò âî Àòèíà, 2008 ãîäèíà, çà åäåí îä ïîòïðåòñåäàòåëèòå íà Èíòåðíàöèîíàëàòà, å èçáðàíà Ðàäìèëà Øå□åðèíñêà, òîãàø ïðåòñåäàòåë íà Ñîöè¼àëäåìîêðàòñêèîò ñî¼óç íà Ìàêåäîíè¼à.

Ñîöè¼àëäåìîêðàòè¼àòà, êàêî ïîëèòè÷êè ïðîåêò, êî¼ äàäå ñâî¼ îãðîìåí ïðèäîíåñ âî ðàçâî¼îò íà Çàïàäíîåâðîïñêèòå çåì¼è, ïðåä ñé, ïî

големите успеси, во средината на осумдесеттите години, по победата на реганизмот и тачеризмот западна во криза. Старата социјалдемократија, како што ја нарекува проф. Ентони Гиденс (автор на „Третиот пат”), беше сведок на тоа како капитализмот на слободниот пазар создава многу од проблематичните ефекти кои Маркс ги дијагностицираше, но сметаше дека тие можат да бидат намалени, или надминати преку државната интервенција на пазарот. Државата има должност да создаде јавни подобрувања кои пазарот не може да ги направи или, пак, може да ги создаде на незначителен начин. Силното присуство на власта во економијата и во другите сектори од општеството е нормално и пожелно, бидејќи јавната моќ во демократското општество ја претставува колективната волја. Колективното донесување на одлуките, во кое се вклучени владата, работодавачите и синдикатите, делумно ги заменуваат пазарните механизми.

Економијата на оваа социјалдемократија се потпира врз оценките на економистот Кејнз, според кој капитализмот има некои нерационални карактеристики кои мора да бидат контролирани, со цел да се зачува капитализмот во целина. Пазарниот капитализам, според него, може да се стабилизира преку менаџментот на побарувањата и преку создавање комбинирана економија (пазарно-планска, втемелена врз јавна и приватна сопственост). Некои економски сектори, според него, треба да се исклучат од пазарот, не само заради оскудноста на пазарите, туку и заради тоа што индустриите кои се важни за националниот интерес, не треба да бидат во приватни раце.

Основните одредници на оваа социјалдемократија, како економски проект, беа, и се:

- Темелна вклученост на државата во општествениот и економскиот живот;
- Доминирање на државата над граѓанското општество;
- Кејнзијански менаџмент на побарувачката, вклучувајќи и корпоративизам;
- Ограничена улога на пазарите: комбинирана, или социјална економија, која требаше да обезбеди целосна вработеност.

Барањето еднаквост е суштинска одредница на социјалдемократијата. Слободата и еднаквоста меѓусебно се исклучуваат според некои конзервативни теоретичари. Според нив, барањето еднаквост го ограничува правото, па и можностите на поединецот да се развива слободно. Социјалдемократијата го тврди

спротивното. Еднаквоста и слободата се надополнуваат меѓусебно. Нерамноправно општество им дава, секако, многу голема слобода на оние што имаат најголеми привилегии. Само во рамноправно општество сите имаат можност да бидат слободни. Еднаквоста, социјалдемократијата ја дефинира како „еднакво право на сите да управуваат со своите сопствени животи и да влијаат врз општеството во кое живеат. Тоа подразбира една праведна распределба на ресурсите кои имаат значење за слободата на тие луѓе".

Поголема еднаквост може да се постигне *со различни стратегии* на изедначување. Прогресивното оданочување, на пример, зема од богатите, за да им даде на сиромашните. Државата на благосостојба има две главни цели: да создаде порамноправно општество, но, исто така, да ги заштитува поединците во целиот живот. Старата левица говори за социјална правда и смета дека владата треба да има клучна улога при постигнувањето на таа цел. Но, и тоа се разликува од држава, до држава. На прв поглед можат да се препознаат *четири модели на државата на благосостојба:*

Британскиот - кој става акцент врз социјалните услуги и здравството и во кој неговите бенефиции се зависни од приходите на примателите;

Скандинавскиот - кој е карактеристичен за држави со многу висока даночна основа и кои се универзални во ориентацијата, даваат дарежливи бенефиции и добро финансирани јавни услуги, вклучувајќи ја и здравствена грижа;

Средноевропскиот - кој има релативно мали обврски кон јавните услуги, но добро финансирани бенефиции во другите сегменти, кои се финансирани, главно, од вработувањата и засновани врз приходите од социјалното осигурување, и

Јужните системи - формално слични на средноевропските, но помалку содржајни и со пониски нивоа на поддршка.

Со *други* зборови, старата социјалдемократија, чии *елементи се* присутни и денес, во поглед на еднаквоста ,ја карактеризира:

- Стремежот за постигнување што повисока вработеност;
- Силен егалитаризам;

- Држава на благосостојба, која ги заштитува граѓаните „од раѓање до смрт";
- Линеарен модел на модернизација на „државата на благосостојба", според кој таа е највисоката точка на долгиот процес на еволуцијата на граѓанските права.

Оваа социјалдемократија беше интернационална во својата ориентација, сакајќи повеќе да создаде солидарност меѓу сличните политички партии, отколку да се соочи со глобалните проблеми.

Но, таа се соочи со своите недостатоци и проблеми. Кон средината на деведесеттите години, и особено по колапсот на комунизмот во земјите на Источна Европа, појавата на теориите за крајот на идеологиите, започна темелно преиспитување на моделот на социјалдемократијата и потрагата по социјалдемократски одговори за предизвиците на новото време.

Ентони Гиденс, во својата книга „Третиот пат", ќе напише: „Социјализмот и комунизмот поминаа, а сепак продолжуваат да нé демнат. Ние не можеме едноставно да ги игнорираме вредностите и идеалите кои нив ги поттикнаа, бидејќи некои од нив сé уште се суштински за создавањето добар живот. Предизвикот се состои во тоа овие вредности да се земат предвид, иако економската програма на социјализмот пропадна".

„Политичкиот живот", ќе констатира Гиденс, „е безвреден без идеали, меѓутоа идеалите се празни доколу не се однесуваат на реалните можности. Треба да знаеме каков вид општество сакаме да создадеме, но и да ги знаеме конкретните начини за движење кон него".

Обнова на социјалдемократијата, или „Третиот пат”

4

Ïî ÷åòèðè ïîáåäè íà êîíçåðâàòèâöèòå âî Âåëèêà Áðèòàíè¼à è èñòî òîëêó ïîáåäè íà äåìîõðèñòè¼àíèòå âî Ãåðìàíè¼à, äâå ïîáåäè íà Ðåãàí âî ÑÀÄ, áðèòàíñêèòå ëàáóðèñòè, ïðåäâîäåíè îä Òîíè Áëåð è ñîöè¼àëäåìîêðàòèòå íà Ãåðìàíè¼à, ïðåäâîäåíè îä Ãåðõàðä Øðåäåð, âî 1997 ãîäèíà ïîáåäè¼à ñî ïîëèòèêàòà íà „ òðåòèîò ïàò”. Íà òîà èì ïðåòõîäè ïîáåäàòà íà íîâèòå äåìîêðàòè íà Áèë Êëèíòîí, âî ÑÀÄ. Âî îâî¼ ïåðèîä, 1998 è 1999 ãîäèíà, ñîöè¼àëäåìîêðàòñêèòå ïàðòèè ïîáåäè¼à âî 13, îä âêóïíî 15-òå ÷ëåíè íà Åâðîïñêàòà Óíè¼à.

Ïîëèòèêàòà íà ñîöè¼àëäåìîêðàòè¼àòà âî îâî¼ ïåðèîä å îöåíåòà êàêî *îñîâðåìåíóâàœå íà ñîöè¼àëäåìîêðàòè¼àòà âî äåñíî.*

Îñíîâíèòå ïðîìåíè âî îäíîñ íà êëàñè÷íàòà ñîöè¼àëäåìîêðàòñêà ïîëèòèêà ñå ñîñòî¼àò âî ñëåäíîâî:

- Ñèëíà åêîíîìè¼à êàêî ïðåäóñëîâ çà ñîöè¼àëíà ïðàâäà (ïîâëåêóâàœå íà äðæàâàòà îä íåêîè ñôåðè, ïîâå□å ïðîñòîð çà ïðèâàòíèîò êàïèòàë äóðè è âî ñôåðàòà íà îáðàçîâàíèåòî è çäðàâñòâåíàòà çàøòèòà, ¼àêíåœå íà êîíêóðåíòíîñòà íà íàöèîíàëíàòà åêîíîìè¼à êàêî óñëîâ çà ïðèâëåêóâàœå êàïèòàë è îáåçáåäóâàœåòî öåëîñíà âðàáîòåíîñò;

- Çàäðæóâàœå íà ¼àâíèòå òðîøîöè âî îäðæëèâè ãðàíèöè (ïàìåòíî òðîøåœå íà ¼àâíèòå ôîíäîâè, îäíîñíî èñïîðà÷óâàœå ïîäîáðè óñëóãè çà èñòèòå ïàðè);

- Ñîöè¼àëíî èíâåñòèðàœå çà çãîëåìóâàœå íà åäíàêâîñòà íà øàíñèòå (ïðèëèêèòå) è íà ñîöè¼àëíèîò (÷îâå÷êèîò) êàïèòàë (èíâåñòèðàœå âî çäðàâñòâî, îáðàçîâàíèå, ïàðòíåðñòâî ñî ïðèâàòåí êàïèòàë);

- Àêòèâíà äðæàâà íà áëàãîñîñòî¼áà (ïðàâà è äîëæíîñòè íà îáåòå ñòðàíè - è íåâðàáîòåíèòå èìààò îáâðñêà äà ñå ïðåêâàëè-

фикуваат и дообразуваат ако сакаат да добиваат помош за време на невработеноста, државата помага само ако и самите си помагате);

- Ослободување од притисокот на синдикатите, за прекумерни социјални привилегии, и воведувањето мерки за заштита од злоупотреба на социјалните права и фондови.

Тони Блер го дефинира „третиот пат" како: *политика која се бори против сиромаштијата, предрасудите и невработеноста и која создава услови во кои нацијата се гради како толерантна, фер, прет-приемничка и инклузивна* (вклучувачка - која обезбедува секому без-бедност, пристап до работа, образование, здравство и тука завршува нејзината инволвираност).

Ако некој и натаму е сиромашен, покрај тоа што му е овозможен пристап, тогаш тој нема право да ја обвинува државата, ниту богатите, зошто причината за тоа лежи во неговата мрзеливост, или презир кон нископлатената и прекувремена работа.

Четирите последователни изборни победи на лабуристите на Тони Блер во Велика Британија, покажаа дека низ овој проект на социјалдемократијата, со почитување на вредностите и идеалите на социјалдемократијата, е откриена:

- Нова рамнотежа на економскиот динамизам и социјалната еднаквост;
- Нова општествена согласност заснована врз индивидуалните права и одговорности;
- Нов модел на управување со државата кој им обезбедува на граѓаните и на заедниците да ги решаваат сопствените проблеми.

4.1. Вредности на обновената социјалдемократија

За разлика од десницата, која *глобализацијата* ја гледа како закана занационалниот интегритет и традиционалните вредности, социјалдемократијата зазема позитивен став кон неа. Таа во неа ги открива можностите за создавње нови економски и културни региони кои понекогаш ги сечат границите на нациите-држави. Суверeноста не е повеќе работа на се́, или ништо. Границите стануваат помеки од порано, а националните влади ќе можат да раководат со својата моќ врз граѓаните во својата држава, меѓутоа само преку заемна активна соработка со нивните провинции, региони и со транснационалните групи и асоцијации. Глобализацијата го менува секојдневниот живот, создавајќи нови транснационални системи и сили.

За разлика од десницата која гледа опасност во *новиот индивидуализам* за моралот во општеството и за зачувувањето на традиционалните вредности, социјалдемократијата во него гледа можност за градење на социјалната кохезија врз нови основи. Правата и привилегиите од страна на социјалната држава се приспособуваат на индивидуите, а не на семејствата. Се гради нова рамнотежа меѓу индивидуалните и колективни одговорности.

За разлика од десницата која во *еднаквоста* гледа закана за слободата, односно дека слободата и еднаквоста се исклучуваат, социјалдемократијата смета дека еднаквоста *и слободата* се надополнуваат меѓусебно. Мерките за постигнување еднаквост, исто така ја зголемуваат областа на слободи достапни за секој поединец. Бидејќи слободата за социјалдемократите значи автономија на постапките, основниот услов за неа е *вклученост* на поединецот во пошироката оштествена заедница. Вклученоста, во нејзината најширока смисла, се однесува на граѓанството и на граѓанските и политички права и должности кои сите членови на општеството треба да ги имаат не само формално, туку и вистински во нивните животи.

Напуштајќи го колективизмот, политиката на „третиот пат” бара нова врска меѓу индивидуата и заедницата и *редефинирање на правата и обврските.* Старата социјалдемократија преферираше да ги третира правата како стекнати и безусловни права. Но, зголемувањето на индивидуализмот, треба да ги мултиплицира индивидуалните обврски. Добивањето надомест во периодот на невработеност, треба да биде условено со исполнување на обврската за активно барање работа, а

владата треба да осигура дека нивото на финансиска помош во периодот на невработноста нема да го обесхрабрува активното барање работа.

Принципот „нема права без одговорност", како етички (морален) принцип, треба да важи не само за оние што добиваат некаква социјална помош, или заштита, туку за сите. Ова е од особена важност да се разбере, бидејќи десницата смета дека овој принцип треба да важи само за сиромашните и хендикепираните.

За разлика од десницата, која смета дека без традиција и без традиционалните форми на почитување, авторитетот се распаѓа, а луѓето ја губат способноста да го разликуваат доброто од лошото, социјалдемократите сметаат дека *нема авторитет без демократија*. Десничарите секогаш се повикуваат на традиционалните симболи како основен услов за зачувување на авторитетот, било да се работи за нацијата, власта, семејството, или некоја друга институција, а социјалдемократите сметаат дека единствениот пат за воспоставување на авторитетот е преку демократијата. Новиот индивидуализам не го разјадува авторитетот, туку бара негово воспоставување врз нови основи, врз активна и партиципативна основа.

За разлика од десницата која се брани од глобализмот со протекционизмот и национализмот, социјалдемократијата *космполитските вредности* ги смета за основа врз која може да се гради новата солидарност и заедништво во светот, кој станува сé повеќе поврзан и меѓузависен.

И на крајот, прифаќајки ја нужноста од модернизација во сите сфери на општеството, која претпоставува, пред сé, модернизација на демократијата во согласност со научните и технолошките иновации, зголемената чувствителност кон еколошките проблеми, Е. Гиденс смета дека една од особините на модерната социјалдемократија треба да биде и она што тој го нарекува *„филозофски конзервативизам"*. Со други зборови, тој предлага прагматичен однос при справувањето со промените, благa промена на гледиштето врз промените во науката и технологијата, знаејќи за нивните нејасни последици, почитување на минатото и историјата и, најпосле, во областа на животната средина, прифаќање на принципот на претпазливост.

4.2. Политички проект

Според концептот на обновената демократија:

- Живееме во време на *држава без непријатели*. Државите кои се соочуваат со опасности, наместо со непријатели, треба да бараат поинакви извори на легитимитетот, од оние порано. За таа цел, таа мора структурно да одговори на глобализацијата. Глобализацијата создава силен импулс и логика на надолно пренесување на моќта, но, исто така, и на нагоре. Наместо само слабеење на авторитетот на нацијата-држава, ова двојно движење, односно демократизирање, е услов за повторно потврдување на тој авторитет. Државата мора да стане поприемлива за влијанието на локалните заедници, од една страна, но и на политичкиот поредок, како што е Европската Унија, од друга, кој не е ниту супер држава, ниту област на слободна трговија. Само со отвореност кон двете влијанија, *двојна демократизација*, таа може да го обновува својот авторитет. Децентрализацијата може да доведе до фрагментација доколку не се балансира со пренесувањето на моќта, нагоре.

Државата треба да ја прошири улогата на јавна сфера, преку обезбедувањето *поголема транспарентност и отвореност*, но и воведувањето дополнителни мерки за заштита од корупција.

Државите без непријатели треба да ја зголемат нивната *административна ефикасност*. Тука треба да се угледаат на успешните компании. Немајќи пазарна дисциплина, државните институции стануваат мрзеливи, а услугите што ги нудат, незначителни.

Владата може да воспостави *подиректен контакт со граѓаните* преку локалната директна демократија, електронски референдум, граѓански пороти и други форми на непосредна демократија.

Легитимитетот на државите без непријатели, зависи повеќе, отколку порано, од нивниот *капацитет за управување со ризиците*. Управувањето со кризите не го подразбира само ризикот поврзан со безбедноста на граѓаните. Тоа се однесува и на економските ризици за државата и за нејзините граѓани, ризиците што произлегуваат од развојот на науката и технологијата, и слично.

Надолната демократија се стреми кон обнова на граѓанското општество. Одгледувањето *активно граѓанско општество* е основна преокупација на политиката на „третиот пат”. Државата и граѓанското општество треба да работат во партнерство, со што секој би напредувал, но и би го контролирал другиот. Не постојат трајни граници меѓу владата и граѓанското општество. Понекогаш има потреба владата да биде повеќе вклучена во граѓанската арена, а некогаш да се повлече, во зависност од контекстот. Кога владата се повлекува од директна вклученост, нејзините извори би можеле да бидат потребни за поддршка на активностите што ги преземаат, или ги воведуваат локалните групи. Ова особено важи за најсиромашните области. Грижата за прифаќањето на локалните иницијативи и активности (за хуманитарна помош, еколошка заштита, самопомош, и сл.) може да доведе до големи резултати.

Обновата на запоставените локални заедници претпоставува *охрабрување на економската иницијативност* (преку услужни кредити, микрокредитни шеми, центри за доброволна работа, и сл.), како начин за создавање поширока граѓанска обнова.

За разлика од десницата, која говори за враќање кон традиционалното семејство, политиката на „третиот пат” се залага за *демократско семејство*. Демократизацијата, во контекст на семејството, подразбира рамноправност, заемна почит, автономија, одлучување преку комуникација и ненасилство. Големите семејства биле или посакувани, или прифаќани како нормални. Ние, денес, живееме во ера на „скапо дете”, во којашто децата веќе не се економска бенефиција (само многу одамна богатството се мерело според бројот на воловите и синовите), туку, напротив, голем економски трошок. Природата на детството и растењето на детето е особено изменето. Семејството не се однесува само на одгледувањето деца од страна на родителите. И децата треба да имаат должности кон нивните родители, а не само обратно. Таквите демократски семејства можат да бидат извор на граѓанска кохезија.

Политиката на „третиот пат” се заложува за *нова комбинирана економија*. Новата комбинирана економија бара заедничко дејствување на јавниот и приватниот сектор, користејќи ја подвижноста на пазарите, но имајќи го на ум и јавниот интерес.

Таа прифаќа некои од критиките на десницата упатени кон *државата на благосостојба*, односно кон системот на социјална заштита, што го создаваат социјалдемократските влади.

Тој систем на социјална заштита, изграден по војната, станува неиздржлив за економиите со промените во демографската структура на населението и со продолжениот животен век на граѓаните. Создадените бенефиции, кои стекнуваат своја автономија и можности за изигрување, односно злоупотреба на овој систем, доведуват и до тоа наместо со него да се решаваат определени проблеми, тие да се множат, како: невработеноста, зголемувањето на бројот на лицата што бараат социјална помош, и сл. Оттаму, политиката на „третиот пат” смета дека вака конституираните системи на социјална заштита треба да се реформираат и да се поставаат врз нова основа.

Денес, треба да се говори за *позитивна благосостојба* кон која, покрај владата, придонесуваат самите поединци и други здруженија, и која е функционална за создавање богатство.

Местото на поранешната држава на благосостојба (системот на социјална заштита) се повеќе треба да го зазема *државата на општественото инвестирање.* Тоа значи, што е можно поголемо инвестирање во човековиот капитал (преку образованието, преквалификацијата, давањето помош за започнување сопствен бизнис, и сл.), наместо одржување со директно економско снабдување. Тоа подразбира:

- Давање поддршка на почетните работни иницијативи за малите нови работни зделки и за технолошките иновации, со ослободување од оданочување во првите години;

- Преку нагласување на доживотното образование, охрабрување на штедењето, користење на образовните извори и можности за лично инвестирање;

- Нудење јавни проекти за партнерство и помагање приватни иницијативи преку развојот на инфраструктурата;

- Создавање заеднички образовни стандарди и хармонизација со барањата на светските компании за оспособена работна сила;

- Охрабрување на семејно-ориентираните политики за отворање работни места, преку јавно-приватно партнерство, и сл.

Во оваа смисла, се смета дека трошењето за благосостојбата, разбрана како позитивна благосостојба, ќе биде создавано и редистрибуирано не целосно преку државата, туку преку државата која работи заедно со другите здруженија, вклучувајќи ги и големите компании.

Социјалдемократите од „третиот пат” бараат и *нова улога за нацијата* во космополитскиот свет. Нацијата, која е доволно сигурна во себе, треба да ги прифати новите ограничувања на суверенитетот. Државите, денес, повторно почнуваат да имаат рамки, наместо граници. Границите на денешните држави стануваат рамки заради нивните врски со другите региони и заради нивната вклученост во транснационални групирања од различен вид, како што е Европската Унија. Сé поголемото замаглување на границите и сé поголемото барање за локална автономија, доведува до потребата старите форми на национален идентитет да се реконструираат. Нациите во минатото беа создавани во голем дел како резултат на антагонизмот кон другите нации. Денес, националните идентитети мора да бидат задржани во соработувачкото милје. Свеста за меѓузависноста ја гради *космополитската нација* како припадност кон еден нов идентитет кој пружа нови интегративни механизми на граѓанството, на глобално ниво.

Социјалдемократија во земјите во транзиција

5

Çà ðàçëèêà îä çåì¼èòå ñî ðàçâèåí êàïèòàëèñòè÷êè ñèñòåì, ÷è¼à çàäà÷à áåøå äà ñå „ïðèïèòîìè êàïèòàëèçìîò”, ñîöè¼àëäåìîêðàòñêèòå ïàðòèè, êîè ñå ôîðìèðàà âî çåì¼èòå êîè íàñòàíàà ïî ïàƒàœåòî íà êîìóíèçìîò è ïî ïîëóâåêîâíàòà äîìèíàöè¼à íà åäíîïàðòèñêèîò ñèñòåì âî íèâ, èìàà çàäà÷à ïðâî äà ãî ñîçäàäàò êàïèòàëèçìîò.

Íî íå ñàìî òîà. Áèäå¼□è ãîëåì äåë îä íèâ, êàêî âî Ìàêåäîíè¼à, íà ïðèìåð, äå¼ñòâóâàà âî çåì¼è øòî ¼à ñòåêíàà ñâî¼àòà íåçàâèñíîñò ïî ðàñïàäîò íà ïîðàíåøíèòå êîìóíèñòè÷êè ôåäåðàöèè, êàêî: £óãîñëàâè¼à, ×åõîñëîâà÷êà èëè Ñîâåòñêèîò Ñî¼óç, òèå, ñî äðóãèòå ïîëèòè÷êè ñèëè, ìîðàà äà äàäàò è îäãîâîð íà ïðàøàœåòî íèç êîè ïîëèòèêè è èíñòðóìåíòè íà¼óñïåøíî □å ñå ñòåêíå, ïðåä ñé, íåçàâèñíîñòà íà íèâíèòå çåì¼è, □å ñå çà÷óâà òåðèòîðè¼àëíèîò èíòåãðèòåò è îáåçáåäè íàöèîíàëíèîò ñóâåðåíèòåò, êàêî îñíîâà çà ñïðîâåäóâàœå íà áèëî êàêâè ïîëèòèêè.

Îòòàìó, ñîöè¼àëäåìîêðàòèèòå âî îâèå çåì¼è, êàêî è äðóãèòå ïîëèòè÷êè ïàðòèè âî íèâ, áåà èñïðàâåíè, à íåêîè îä íèâ ñé óøòå ñå èñïðàâåíè, ïðåä îñòâàðóâàœåòî íà òðè îñíîâíè öåëè:

1. Ñòàêíóâàœå è ïðèçíàâàœå íà íåçàâèñíîñòà íà íèâíèòå çåì¼è, çà÷óâóâàœå íà òåðèòîðè¼àëíèîò èíòåãðèòåò è îáåçáåäóâàœå íà ñóâåðåíèòåòîò íà öåëàòà íèâíà òåðèòîðè¼à;

2. Òðàíñôîðìàöè¼à íà äðæàâíî-ïëàíñêàòà åêîíîìè¼à ñî äîìèíàíòíà ¼àâíà ñîïñòâåíîñò, âî ïàçàðíà åêîíîìè¼à ñî äîìèíàíòíà ïðèâàòíà ñîïñòâåíîñò;

3. Òðàíñôîðìàöè¼à íà åäíîïàðòèñêèîò ïîëèòè÷êè ñèñòåì, âî ïîâå□åïàðòèñêè ñèñòåì íà ïàðëàìåíòàðíà äåìîêðàòè¼à.

Како и во времето на првите расправи околу борбата за економски ефикасно и социјално поправедно општество, социјалдемократијата беше повторно исправена пред дебатата околу тоа:

- Постојат ли проверени и сигурни начини за изведување на оваа транзиција што е можно побргу, побезболно и поправедно, и ако постојат, кој од нив е најсоодветен за приликите во Македонија;

- Со кој модел на партиска организација и метод на дејствување социјалдемократијата може да се биде најуспешна;

- На поддршката од кои социјални слоеви, или групи, може да се смета во изведувањето на оваа транзиција.

Со други зборови, се отворија прашањата:

- Што е суштината на социјалдемократската политика, идеологија и начин на дејствување во услови на оваа транзиција;

- Кои се нејзините политички конкуренти, или противници;

- По што се разликува нејзината политика од политиките на нејзините политички конкуренти;

- Со што може да се докажува повисокиот степен на успешноста на политката на социјалдемократските партии, од политиката на другите политички партии, или групи на партии, со кои таа е во конкуренција.

5.1. Уникатност на експериментот (создавање капитализам)

Промените во сите Источноевропски земји, што започнаа во 1989 година, беа означени како процес на „враќање во нормалноста".

„Нормалност" значеше обнова на либералната политичка демократија, носење демократски устави, легализирање на политичките партии и слобода за нивно формирање, организирање слободни избори, промена на сопственичката структура на капиталот и заживување на пазарните законитости. По искуството со комунизмот, лесно се градеше

согласноста околу тоа дека пазарната економија ќе ги ослободи заробените производни и креативни сили во земјите на поранешните комунистички режими, а конкуренцијата на пазарот, партискиот плурализам и слободните избори, ќе ги донесат на власт најспособните политички и економски елити. Но, сите политички партии што се создадоа по паѓањето на комунизмот, мораа да одговорат на неколку суштествени прашања:

- Како од општество со доминантна јавна (општетствена - сечија и ничија), или државна сопственост, да се изгради општество со доминантна приватна сопственост;

- Како да се разгради системот на државно - планската економија и контрола, а да се изградат механизмите и институциите на пазарната економија кои треба да ја гарантираат слободата на пазарот на стоки, капитал и работна сила, но и да се спречи монополското однесување и да се заштити општеството од можното унишување на хуманиот капитал;

- Како да се обезбеди поддршка и поттик за припадниците на новата претприемничка и капиталистичка класа во настанување, но, истовремено, да се обезбеди согласнот за реформите од т.н. губитници во транзицијата, огромната маса невработени, осиромашени и припадниците на поранешната средна класа, која се распаѓаше.

Сето ова, за првпат во историјата, беше задача и на социјалдемократијата. Таа мораше да се зафати со реформи за модернизација на еконономскиот и политичкиот систем, во функција на зголемување на неговата еконономска ефикасност и демократичност, а притоа, да ја зачува својата социјалдемократска суштина на политичка сила, која се бори за општество со висок степен на социјална правда и општество кое се грижи за еднакви можности на секого.

Голем број од социјалдемократските партии во овие земји, изготвуваа свои изборни програми и донесуваа свои програмски декларации, но не се осудуваа да излезат со свој заокружен идеолошки концепт за изведување на овие промени дури и кога победуваа на изборите. Заради тоа, често беа обвинувани за отсуство на идеолошка програма, или за напуштање на принципите и вредностите на социјалдемократијата.

Ова тактизирање на социјалдемократијата беше, меѓу другото, резултат и на тоа што задачите на социјалдемократијата, во периодот на транзиција, на економски план се менуваа од фаза во фаза.

Така на пример, *во првата фаза*, по паѓањето на комунизмот, социјалдемократијата имаше за задача:

- Да ги осмисли, иницира, реализира, или ако не беше на власт, да ги поддржува реформите кои *го разградуваа претходниот систем;*

- Тоа значеше, пред сé, да го смалува уделот на државната сопственост во вкупната економија (бидејќи државата се покажа како лош сопственик во претходниот период) и преку процесот на *приватизацијата*,

- Да гради модерен систем на пазарна економија не само како основа за поуспешно решавање на економските проблеми на општеството на долг рок, туку и за развој на независноста на медиумите и развој на демократијата.

Оваа фаза, во која главни советници на презадолжените влади во Источноевропските земји, како Македонија, беа Меѓународниот монетарен фонд и Светската банка, обично започнуваше со *либерализација на системот на цените* на производите за широка потрошувачка кои дотогаш беа под контрола на владата и ослободување на пазарот од стегите на државната контрола и преголемата регулираност. Но, кога тоа, сосема очекувано, доведе до нагло зголемување на цените на прехранбените производи, комуналиите и услугите, до висока инфлација и зголемување на трговскиот дефицит, владите, по барање на нивните кредитори, воведоа *контрола на јавната потрошувачка и замрзнување на платите, пензиите и висината на социјалната помош*. Во услови на неконтролирани цени и контролирани плати, дојде до нагло смалување на стандардот кај сите вработени, а особено кај припадниците на традиционалната средна класа, (наставници, лекари, вработени во државна администрација, и сл.).

Во оваа фаза започнува и приватизацијата, но не само на малите производни, трговски и услужни фирми во кои се создава новата класа на ситни претприемачи и трговци, туку и приватизацијата на големите фабрики, банки, рудници и услужни системи, како: теле-

комуникациите, електростопанството, и сл. Таа приватизација во некои гранки, особено во индустријата, ја открива големата преврaботеност и доведува до рапидно зголемување на невработеноста. Тоа добива разорни димензии, особено во земјите како Македонија, кои заради распадот на бившите федерации, војните, или блокадите од страна на соседите, ги губат пазарите за своите производи. Во Македонија, невработеноста се искачува до стапката од 36% од работоспособното население.

Економски слабата држава не само што не е во состојба да ја алиментира сé поголемата сиромаштија, ниту да го обезбедува високиот степен на социјална заштита што го имаа работниците во периодот на комунизмот, туку е принудена да ги започне *реформите во образованието, здравството и пензискиот систем,* за овие сектори да се приспособат на новите реалности. Седумнаесет години по започнувањето на овие реформи, испитувањата на јавното мислење во Македонија покажуваат дека сеуште 80% од населението смета дека подбро се живеело во претходниот ситем.

Во оваа фаза на голема арбитрерна моќ на демократски избраните раководства во институциите на власта и на државната администрација и на неизградени механизми за заштита од корупција, се создаваат услови за злоупотреби на политичката моќ и остварувањето на приватни и лични интереси на претставниците на власта, државната администрација, судството, нелегалните структури, и на новите претприемачи и капиталисти, или странски инвеститори.

Социјалдемократските партии, во многу земји во кои се на власт во овој период, заради природата на овие процеси се обвинети за изневерување на интересите на работниците и на послабите и *за напуштање на социјалдемократската идеологија.*

Од страна на десничарските партии кои се во опозиција, се обвинувани за економска некомпетентност, за корумпираност, недостаток на волја за борба против криминалот, па дури и за национално предавство.

Заради ова, социјалдемократите, дури и во земјите во кои дојдоа на власт по првите слободни избори, како политичка сила која ќе ги исправи грешките на комунизмот (како во Полска, на пример), ги губат изборите по првиот мандат.

Во земјите во кои социјалдемократските партии беа во опозиција, можеа истите етикети да им ги залепат на десничарските партии, кои по првите слободни избори ја освојуваа власта и формираа влади. Тоа ќе доведе до појавата на циклично менување во власта на секои наредни избори во најголемиот број од Источноевропските земји.

Во втората фаза на транзицијата во овие земји, кога започнува благото опоравување на економијата, социјалдемократијата, освен поддршката за довршување на реформите, започнува да води сметка и за заштита на т.н. губитници во транзицијата (огромната маса невработени и осиромашени граѓани) и преку инструментите на државната политика да обезбедува повисок степен на социјална правда.

Во третата фаза на речиси изграден капиталистички систем, социјалдемократијата ја промовира својата задача за изградба на социјално-пазарна и одржлива економија, нагласувајќи ја потребата од јавни политики за регулирање на пазарот. Во оваа фаза, социјалдемократијата веќе е во состојба да го заокружува својот идеолошки концепт и да дејствува како модерна социјалдемократија во развиен капиталистички систем.

Аналитичарите на овие процеси во земјите на Источна Европа ќе утврдат дека, независно од имињата на политчките партии што се јавуваат по првите слободни избори во овие земји и независно од нивното самодекларирање како социјалдемократски, либерални или конзервативни, односно демохристијански, многу е тешко да се откријат некои суштествени разлики во нивниот приод кон модернизацијата на економските и политичките системи. Поделбата на левица и десница, во овој период на нивното дејствување, не е од голема помош во откривањето на суштествени разлики во нивните политики и однесување.

Во програмите на партиите од левицата и десницата, па и оние во центарот, стојат со еднаква важност определбите за пазарна економија, но и определбите за социјална држава, за заштита на послабите, смалување на невработеноста, подобрување на стандардот на пензионерите, и сл.

Партиите во земјите на Источна Европа, како што ќе констатираат некои аналитичари, многу често ја освојуваат власта со помош на политичките пароли и ветувања на левицата (за целосна вработеност, повисоки плати, подобра социјална заштита и подобри

пензии), а откако ќе ја освојат, прават сé за да ја задржат со методите на десницата (преку создавање причини за страв кај населението, злоупотребите на власта, измислувањето домашни и надворешни непријатели, унишувањето на опозицијата и обвинување на сите други за својата немоќ во исполнувањето на ветувањата). Тоа најчесто доведува до разочараност на гласачите во партиите и губење на авторитетот на нивните политички водства. Избирачкото тело во такви околности се однесува нестабилно и непредвидливо и не се изненадувачки драстичните промени во избирачката поддршка од страна на граѓаните. Партиите во такви околности тешко успеваат да изградат свој конзистентен идеолошки идентитет, особено не врз основа на нивните економски политики и социјални програми што ги нудат. Заради нужноста од модернизација на системот во процесот на неговата транзиција, социјалдемократските партии, особено оние што настанаа со трансформацијата на поранешните комунистички партии, многу често создаваат впечаток, и јавноста ги доживува како заштитници на интересите на новите сопственици на капиталот, а конзервативните и демохристијанските партии, како заштитници на селанството и на губитниците од транзицијата.

Овие процеси, секако, немаа еднаков предзнак во сите земји на Источна Европа. Во некои од нив, како: Полска, Унгарија, Романија и Бугарија, но и Чешка, Словачка, Летонија, Естонија и Словенија, оваа транзиција беше извршена побргу и тие се веќе членки на Европската Унија. Во други, пак, кои претежно настануваа со распадот на Југославија и Русија, или беа многу неразвиени пред тоа, како: Македонија, Албанија, Србија, Босна и Херцеговина, Украина, Молдавија, Белорусија, и други, овие процеси се одвиваат побавно. Во овие последните, како што ќе забележат некои теоретичари, прашањата за стекнувањето на нивната независнот, обезбедувањето на интегритетот на нивните земји, суверенитет на власта врз целата територија од новите држави и прашањата за зачувување на нивниот национален идентитет, беа сушинските катализатори на трансформацијата.

5.2. Национален идентитет и сувереност

Новосоздадените политички партии во овие земји, независно од тоа како се нарекуваа, беа упатени на меѓусебна соработка и изградба на заедничка платформа особено во процесот на обезбедувањето на независноста, зачувувањето на територијалниот интегритет и суверенитетот на земјите во кои дејствуваа. Онаму каде што постоеше демократска традиција на соработка на партиите околу овие прашања, како: Полска, Словенија, Унгарија, Чешка, Словачка и други земји, овој процес се одвиваше со помалку проблеми. Но, во земјите без ваква демократска традиција и култура, со разновиден мултиетнички состав, и кои беа соочени со оспорување на нивниот национален идентитет од соседите (како во случајот со: Македонија, Молдавија, Грузија, Босна и Херцеговина, Србија и други), овој проблем доминира во агендата на партиите на долг рок и е повод за жестоки политички конфликти и меѓусебни обвинувања на партиите и често ја одзема енергијата за изведување на реформите во економската и политичката сфера.

Земјите, во кои социјалдемократијата оствари суштествено влијание во процесот на нивното осамостојување, независноста, главно, ја оствариja без војна и крвопролевање. Македонија е една од таквите земји.

Во нивната надворешена политика, доминира политиката на решавањето на спорните прашања без насилство, со компромис, преговори и со вклучување на меѓународната заедница во одбраната на принципите на меѓународното право.

Интегритетот на земјата, социјалдемократите го зачувуваат не само преку одбрана на надворешните граници на земјата, туку и преку: политиката на *заштита на човековите и малцинските права; индивидуализмот; мултикултурализмот и мултиконфесионалноста;* зачувувањето на *секуларниот карактер на државата* и политиката на отвореност за соработка со соседите и за *интегрирање* на своите земји во европските и евроатлантските сојузи.

На овој план, социјалдемократите се конфронтираат со политиките на традиционалистите и радикалните традиционалисти, најчесто од партиите што се организирани врз етничка основа, кои се нарекуваат: национални, народни, демохристијански, или конзервативни. Во земјите, во кои политичките партии не успеваат да изградат

заедничка платформа за одбраната на националните интереси на земјата, традиционалистите, за разлика од социјалдемократите се обидуваат овие проблеми да ги решаваат:

- Со залагање за создавање национална држава на својот народ, односно за етноцентрична државност;
- Давање предност на етничката заедници во однос на општеството - преферирањето силна власт, а многу често и силно влијание на црквата;
- И на еден, или друг начин, ја промовираат политиката на евроскептицизам и одбивност во однос на воените сојузништва со Западот.

Во периодот на транзиција, примеси на овие политики можат да се најдат од двете страни на политичкиот спектар. Тоа е често причина за расцепи во големите партии и создавање голем број помали и поекстремни.

5.3. Изградба на демократско општество

Политичките сили во најголем број од овие земји лесно постигнаа консензус околу донесувањето на либерални устави, кои ги гарантираат човековите права и слободи, правото на сопственост, слободата на пазарот, слободата на политичкото организирање и дејствување и функционирањето на институциите на парламентарната демократија. Со уставите се гарантира и независноста на судството, поделбата на власта на законодавна и извршна и се обезбедуваат правни претпоставки за владеење на правото. Ова се и елементи од идеолошките програми на сите партии во нив.

Но, земјите соочени со проблеми во својот економски развој, како Македонија, и со проблеми во решавањето на прашањата во доменот на нивниот национален суверенитет и идентитет, се соочуваат и со проблеми во својот демократски развој. Во тие земји, зад фасадата на парламентарните институции опстојуваат авторитарните тенденции, појави и лидери кои го забавуваат и демократскиот развој и процесот на интегрирањето на овие земји во современите текови.

За социјалдемократските партии, на овој план се поставуваат три основни задачи:

- *Првата* е, како мултиетничноста на општетството да се претвори во привилегија на општеството и во негов фактор за кохезија, а не во негов хендикеп и фактор за поделби, конфликти и распад;

- *Втората* е, како политичките партии да се претворат во институции со висок капацитет за остварување на демократските промени и во фактор на менување на менталитетот за одржување на конфликтот, во менталитет за остварување соработка во интерес на целите на заедницата;

- *Третата е*, како низ развојот на граѓанското општество и преку почитување на принципот на солидарност да се обезбеди ослободување на креативниот потенцијал и слободата за вклучување на секого во креирањето на иднината.

Социјалдемократијата во овие земји:

- Ги корегира слабостите на мнозинската демократија со вградувањето елементи на *консоцијалната и консензуалната демо-кратија,* која е гаранција за заштитата на правата на припадниците на помалубројните етнички заедници;

- Принципот на „класна борба" го заменува со: *соработка меѓу класите и социјален договор* кој обезбедува мирен и стабилен развој на земјата;

- Свесна е за фактот дека идеолошкиот јаз меѓу левицата и десницата се смалува и дека *политичкиот договор меѓу нив и соработка за прашањата од национален интерес* се незаменливо средство за остварување на интересите на земјата и на нејзините граѓани, но и за зголемување на угледот на земјата во меѓународната заедница;

- За социјалдемократијата, демократијата е можна само со активно вклучување на граѓаните преку оганизирањето *слободни, фер и демократски избори,* преку развиени и *слободни медиуми, независно судство,* силна и материјално *моќна локална самоупрва*, и со развиени институции на *граѓанското општество*.

5.4. Пречки во градењето идеолошки концепт

Социјалдемократијата во овие земји реално, заради горенаведените причини, не беше во можност да понуди на самиот почеток заокружен идеолошки концепт, како одговор за предизвиците со кои се соочуваше. Не негирајќи ја својата приврзаност кон вредностите и принципите на модерната социјалдемократија, често остануваше на ниво на своите изборни програми и програмски декларации во кои ги дефинираше своите задачи и цели, од фаза во фаза, во развојот. Но, за тоа имаше и некои други причини.

Создавањето капитализам и капиталистичка класа, што беше дел од агендата на социјалдемократите во овие земји и нужен фактор за модернизација, не произлегуваше од ниту една дотогаш позната социјалдемократска идеологија.

Модернизацијата подразбираше приватизација, ограничување на моќта на синдикатите, оставање простор за зголемување на социјалните разлики, развој на пазарите на капитал, стока и пазарот на трудот и оставање простор за зголемување на конкурентноста на стопанството, преку смалување на превработеноста во некои компании од претходниот период. А сите тие нужни мерки за модернизација на системот, беше невозможно да бидат претставени како мерки во функција на зачувување на традиционалните вредности и принципи на социјалдемократијата.

Паѓањето на комунизмот како процес, всушност беше одење во десно и на глобален план, во некои кругови беше сфатен како конечен пораз на секој вид социјализам и социјалдемократија.

Социјалдемократијата во земјите на Западна Европа, во 1989 година веќе беше подолго време во криза и во потрага по одговор за справување со тачеризмот, во Велика Британија, конзервативизмот на Хелмут Кол, во Германија и реганизмот, во САД.

Тоа му даде можност на Ф. Фукојама, во 1989 година да говори за триумфална победа на либералната демократија и идеологија врз комунистичкиот систем и марксистичко - комунистичката идеологија и да потсети на Д. Бел, кој веќе подолго време ја застапуваше тезата

дека: „економијата ја победила политката” и дека постоењето на идеолошки консензус меѓу најзначајните партии по прашањата за економскиот развој, прифаќањето на капитализмот и пазарната економија, значи и крај на идеолошкиот судир меѓу нив.

Паѓањето на комунизмот се одвиваше и во услови на репресија или желба за одмазда кон силите што асоцираа на претходниот систем, а во такви услови и секоја терминологија во политичките програми која асоцира на социјализам, од страна на новите борци за демократија е означувана како „скриена порака за враќање кон комунизам”, или за враќање во рамките на поранешните комунистички федерации. Разочараноста во комунизмот, реално доведе до контаминирање на социјалистичката терминологија и секој вид на нејзина употреба во програмите предизвикуваше сомневање и беше основа за нејзините креатори да бидат обвинети за свесна намера да го вратат назад тркалото на историјата.

Пропаѓањето на комунистичкиот проект ги натера социјалдемократите во Источноевропските земји да бидат многу внимателни при говорот за вредностите на левицата и преку прифаќање на вредности од десницата да ја модернизираат својата идеолошка позиција и да ја направат поприфатлива. Реално, при секоја криза на десницата, таа се модернизира со прифаќање на елементи од левицата и со секоја своја криза, левицата ја надминува со прифаќање на позитивните искуства на десницата.

Денес, кога веќе најголемиот дел од земјите во Централна и Источна Европа го завршуваат периодот на својата транзиција, а некои од нив се и членки на Европската Унија, се создадени услови тие да го градат својот идеолошки профил на модерни социјалдемократски партии и да се борат против релативизацијата на идеолошките разлики низ слоганот: „сите партии се исти”.

Досегашната пракса покажува дека и во Македонија постојат неколку значајни *линии на идеолошката поделба на политичките партии.*

Првата линија е *линијата на социјално класните поделби*. На оваа линија, би можело да се каже дека македонските социјалдемократи не се судираат со некаква конзервативна, или неолиберална партија на спротивната страна, која би го бранела интересот на капиталот и на претприемничката класа, туку со демохристијанските социјалисти (од

ВМРО-ДПМНЕ) чија програма наликува на програмите на старата социјалдемократија и политиката на држава на благосостојба. Македонските социјалдемократи, познавајќи ги инструментите и резултатите на таквата политика на долг рок, би можеле лесно да ја докажуваат нејзината погубност и застареност. Но, за таа цел мора да изградат и концепт за постојано зголемување на општественото богатство, продуктивноста и конкурентноста на македонската економија и механизми за распределба на тоа општествено богатство, во функција на спречување на големите социјални нееднаквости и развојот на хуманиот капитал. Со други зборови, социјалдемократите во Македонија имаат задача да ја докажат својата економска компетентност во водењето на државата и да го убедат мнозинството дека од економскиот развој нема да имаат полза само малкумина, туку целата општествена заедница.

На линијата *национално - граѓанско*, социјалдемократијата, како граѓанска алтернатива, се соочува со партиите на националните традиционалисти и со радикалните традиционалисти и националисти. Таа мора остро и успешно својот концепт на мултиетичност, мултикултура, мултиконфесионалност, толеранција, соработка, вклученост и секуларизам, да им го спротистави на националните традиционалисти, од редовите на демохристијанската провиниенција и на некои од регионалните партии, кои се препознаваат по тоа што:

- Го нагласуваат историскиот континуитет на државата и нацијата (извлекувајќи го правото од корените), преку обновата на националните митови;

- Се залагаат за создавање национална држава на својот народ, односно за етноцентрична државност, и даваат предност на етничката заедница во однос на општеството;

- Преферираат силна власт;

- Многу често и силно влијание на црквата;

- Иако нивните елити се од урбано потекло, тие ја нагласуваат грижата за селото и селското население.

Радикалните традиционалисти, пак, во основа се националисти, па и шовинисти, и ја промовираат политиката на евроскептицизам и одбивност во однос на воените сојузништва со Западот.

И на линијата на судирот *авторитаризам - демократија*, социјалдемократите, во чија основна мисија лежи развојот на демократијата, се судираат со авторитарноста на десничарските партии и водачи, кои се опседнати со коцептот за владеење без опозиција и со градењето на својот култ на личност (како во Белорусија, Србија во периодот на Милошевиќ, и во други земји).

Анализирајќи ги состојбите во малите земји на Источна Европа по паѓањето на комунизмот, Ф. Фукојама, денес, предупредува на новите опасности. Тоа е опасноста од појавата на авторитарни режими и по победата на капитализмот во овие земји. Според него, политичките елити во тие режими не го оспоруваат капитализмот, бидејќи нивниот легитимитет зависи од континуираниот развој. Но, некои од нив, сметаат дека треба само да се приспособат кон надворешните ритуали на демократијата, иако ја унишуваат нивната суштина. Тоа, обично, се политички водства мотивирани и, главно, придвижувани од национализмот. Режимите што ги создаваат таквите водства, според Фукојама, се „агресивни кон надвор и арогантни дома", а новите капиталистички автократи можат да бидат и поопасни бидејќи во капитализмот стануваат побогати и помоќни од нивните комунистички пандани.

Социјалдемократијата има задача да ги избегне и да се справува и со овие опасности.

Социјалдемократијата, преку изградба и иновирање на својот идеолошки концепт, има задача да избега од позицијата на голиот политички прагматизам и повторно да го разгори, толку потребниот, политички идеализам. А преку своето организациско и кадровско оспособување, да го зголемува својот капацитет за остварување на демократските промени.

Социјалдемократијата и нејзините организации во Македонија, мора да одговорат на сериозните критики од страна на дел од научната јавност, според кои:

- Партиите во Македонија (па и социјалдемократските) спаѓаат во категоријата на „catch all" или „собирај се" партии. Ним им е поважна регрутацијата и организацијата, од политичките убедувања. Тие се подготвени да го отфрлат поголемиот дел од идеологијата само да привлечат што поголем граѓани. Го потеницираат единството и лидер-

ството, со што го активираат елитистичкото малцинство, а го пасивизираат мнозинството во партискиот живот;

- Македонските партии се повеќето партии - приврзаници на лидерот. Нивното формирање и функционирање е повеќе поврзано со личноста и делото на лидерот, отколку за програмата и интересите на посебни слоеви од населението. Затоа, со оставките на лидерите, тие минуваат низ криза на консолидација;

- Во сите партии се забележува тенденцијата по освојувањето на власта да се инсталираат како партија-држава. По принципот „победникот носи се", се воведува „партитократија" - која се стреми да ги колонизира сите сфери на општеството, а злоупотребата на државните ресурси, односно клиентилизмот, се користи за мобилизирање на гласачите. Државната и локалната администрација се регрутираат врз основа на блискост со партијата на власт и таа се претвора во сервис на партијата, наместо да биде сервис на граѓаните. Партитократијата и клиентилизмот, пак, се плодно тло за корупцијата.

Со други зборови, како што ќе биде кажано и во еден од извештаите на Меѓународната кризна група за Македонија (2004), „политчките партии во Македонија се способни за регрутација на избирачите во време на изборите, но сé уште се со низок капацитет за изведување на демократските реформи".

Во ова време, кога политката е 24 часа дневно изложена на медиумско внимание, социјалдемократијата мора да пронаоѓа модели на дејствување и водства кои на најуспешен начин ќе ја претставуваат својата политика пред јавноста. И социјалдемократската политика станува медиумски производ кој треба да го привлече вниманието и да ја добие наклонетоста на мнозинството.

Успехот на лабуристите во Велика Британија, некои аналитичари го оценија на следниот начин. Тоа беше спој на:

- внимателно елабориран и целосен владин проект (изграден со суштествен придонес од страна на неколку интелектуалци) ,
- на посветено и приврзано водство на партијата кон таа програма,
- мошне умешно успешно брендирање на партијата,
- компетентана и целовремена кампања за пропагирање на тој проект меѓу членството во партијата,

- и компетентана и целовремена кампања за пропагирање на тој проект во цела Велика Британија.

Историски корени на социјалдемократијата во Македонија

6

Историјата на социјалдемократијата во Македонија е нераз-делна од историјата на македонското национално-ослободителното и револуционерно движење во 19-тиот и 20-тиот век.

Првите партии на територијата на Македонија се создаваат кон крајот на 19-тиот и почетокот на 20-тиот век, како нелегални и револуционерни структури, чија цел е ослободување на Македонија од турското ропство и создавање независна држава.

Македонските социјалисти во Софија, се обединуваат околу својот лидер, *Васил Главинов.* На почетокот тие го издаваат весникот „Револуција”, а од *1898,* весникот „Политичка слобода”. Исто така, издаваат брошури во едицијата „Македонска работничка библиотека”, а на манифестациите во Софија, излегуваат со паролите: „Ослобо-дувањето на Македонија е дело на Македонците” и „Македонија, на Македонците”.

Оваа цел ќе биде поддржана и од британскиот премиер во тоа време, Вилјам Гледстон (1809-1898), кој ќе изјави: „Ако е Бугарија, на Бугарите, Србија, на Србите, тогаш зошто не и Македонија, на Маке-донците”.

Групата на Васил Главинов, организациски најтесно се поврзувала со Бугарската работничка социјалдемократска партија (тесни социјалисти), но подоцна била исклучена од оваа партија заради анархолиберализам и дејствувала самостојно. По воведувањето на уставните слободи во 1908 година, Васил Главинов во Солун ја отвора Интернационалната социјалистичка книжарница.

Инспирирани од идеите на Француската револуција (1848) за „слобода, братство и еднаквост”, македонските револуционери: *Никола Карев, Даме Груев, Питу Гули, Ѓорче Петров, Пере Тошев* и многу други, во *1903* година ќе ја создадат првата Република на Балканот, позната

како *Крушевска Република,* која е угушена во крв само по 10 дена од страна на војската на турскиот султан. Востаниците избираат Совет на Републиката и Привремена влада, составена од по двајца претставници на Македонците, Албанците и Власите. Во Прогласот на востаниците до турското население во Македонија стои:

"За право, за слобода, и за човечки живот Ве каниме и Вас да дојдите заедно да водиме борба. Елајте браќа Муслимани при нас да тргнеме против вашите и нашите душмани. Елајте под бајракот на Автономна Македонија. Македонија е заедничка наша мајка и вика за помош. Елајте да ги скршиме синџирите на ропството, да се куртулиме од маки и страдања и да ги пресушиме реките од крв и солзи... Ние не сме арамии и јанкесеџии, туку револуционери под заклетва, да умреме за правото и слободата, ние се бунтуваме против тиранијата и против ропството... против насилниците на нашата чест и на нашата вера, тие што ја цицаат нашата пот и што го експлоатираат нашиот труд."

Идеологот на македонското револуционерно движење, *Гоце Делчев,* кој е убиен пред почетокот на Илинденското востание, за себе изјавува дека е *социјалдемократ.*

Во *1908* година е формирана Народната федеративна партија на *Јане Сандански,* во која влегуваат и *Димо Хаџи Димов, Димитар Влахов, Петар Поп Арсов, Христо Чернопеев и Добри Даскалов*. Оваа партија, која го издава весникот „Народна волја", ги прифаќа идеите на Младотурската револуција, за реформи, парламентаризам и автономија, низ кои треба да се унапреди животот на граѓаните во Македонија. Таа, во својот прв број на „Народна волја" објавува дека наскоро ќе почне да излегува весникот „Работник", орган на *Работничката социјал-демократска партија* во формирање.

Весникот „Народна волја", за излез од тогашната криза, го предлага следново: „Најздрава гаранција за уставниот режим и за слободата во Турција несомнено ќе биде оној сојуз од демократски и радикални партии од сите националности, што допрва ќе се формира и организирајќи ги под едно зедничко политичко знаме либералните елементи од сите нации, ќе претставува една општествена сила. Создавањето на еден ваков демократски сојуз од националните демократски партии, е една од најважните задачи на Народната федеративна партија."

На територијата на Македонија се формира партијата на Младотурците, „Единство и прогрес". Во програмата на партијата „Единство и прогрес", која дејствува на територијата на Македонија, 1908 година, биле внесени и барања за: Министерска одговорност пред Парламентот, изборност на две третини од сенаторите, Закон за пасивно гласачко право за сите отомански поданици со навршена деветнаесетгодишна возраст и без имотен ценз, донесување закон за слободно конституирање и постоење на политички здруженија, спроведување слободни избори, и сл. Во Народното собрание на Турција, на тие избори во 1908 година, Младотурците освојуваат 150, од вкупно 240 места во Парламентот, а претседателот на партијата, Ахмет Риза-беј, е избран за претседател на Собранието. Истите овие барања се содржани и во Програмата на Народната федеративна партија.

Пратеникот на Народната федеративна партија, што ја основа Јане Сандански, Димитар Влахов, во Турскиот парламент како избран член на Парламентот од Македонија, ќе одржи и говор за потребата од инвестирање во инфраструктурата во Македонија, подигање на образовното ниво и за поголема локална самоуправа на населението во Македонија.

Групата на Димитар Влахов, во оваа партија во теоретските поставки се сметала за група со социјалдемократски сфаќања, но санданистите и го оспорувале социјалдемократскиот карактер и ја карактеризирале како буржуаско-демократска. Јане Сандански, сепак, го прифаќа парламентаризмот како можен начин за подобрување на животот и самиот, со Петар Попарсов и Христо Далчев, во 1909 година се кандидати од Македонија за пратеници во Турскиот парламент.

Весникот „Народна волја" го објавува и говорот на Раковски, одржан по покана од *Солунската работничка социјалдемократска асоцијација,* на Први мај 1910, во која тој вели дека идејата (на Сандански) за федерацијата на Балканот, веќе станала идеја на практичниот живот и дека и припаѓа утрешниот ден.

Веќе во мај 1908 година, Васил Главинов ја обновува Македононско- одринската работничка социјалдемократска група, која пред меѓународната социјалдемократија била застапувана од Бугарската работничка социјалдемократска партија (тесни социјалисти). Раководителот на Македонската работничка социјалдемократска група во Битола, *Никола Петров-Русински,* во октомври 1908 година го формира работничкото просветно друштво „Класно сознание" и упатува апел за

создавање работнички просветни социјалдемократски групи и синдикални групи, насекаде во Македонија.

На први октомври, 1910 година, излегува весникот „Социјалистичка зора”, на Скопската социјалдемократска организација.

По завршувањето на Балканската социјалдемократска конференција во Белград, во 1910 година, на која учествувале претставници на српската и бугарската социјалдемократска партија, како и претставници од Македонија, било договорено да му се даде помош на социјалистичкото движење во Македонија за негово обединување. Како реазултат на овој договор, кон крајот на 1910 година била покрената иницијатива за создавање единствена социјалдемократска партија во Македонија, а за таа цел, во Македонија престојуваат раководителот на бугарското и меѓунродно работничко движење, д-р Крсто Раковски, и лидерот на српскиот пролетаријат, Димитрие Туцовиќ. Во последните денови од декември, таа година во Солун се одржала конференција со учество на претставници од сите социјалдемократски организации од Македонија (Солун, Скопје, Битола, Велес и Тетово), со еден претставник од српската социјалдемократска партија и еден од редовите на цариградските социјалисти, но ова обединување, сепак, не се случува.

Македонија по Балканските војни не ја добива својата независност, туку со Букурешкиот мировен договор од 13 август, 1913 година, е поделена меѓу Србија, Бугарија и Грција. По Првата светска војна, која завршува со Версајскиот мировен договор од 1919 година, нејзината поделеност останува. Вардарскиот дел на Македонија, по Формирањето на Кралството на Србите, Хрватите и Словенците, станува Вардарска бановина, во составот на ова Кралство, под управа на Србија. Во овој дел на Македонија се основаат ограноци на граѓанските партии од Кралството на Србите, Хрватите и Словенците, а македонското население, без право на истакнување на македонската национална посебност, добива право да учествува на парламентарните избори.

Македонската левица, преку свои претставници учествува во основањето на *Работничко-социјалистичката партија - комунисти,* која се основа во *1919* година во Белград, и ја поддржува на општинските избори во 1920 година, но таа партија, уште наредната година е забранета.

Инспирирана од идеите на Октомвриската револуција (1918), македонската левица прави обиди преку свои претставници во Комунистичката интернационала на Ленин, да го наметне ставот дека борбата на македонскиот народ за социјална слобода не може да биде одвоена од неговата борба за национална слобода. Како резултат на тоа, *Коминтерната,* на својот Седми конгрес во *1934* година, донесува посебна Резолуција, со која ја признава посебноста на македонската нација и нејзиното право на национална слобода.

На територијата на сегашна Република Македонија, во периодот меѓу двете светски војни дејствуваат српските граѓански партии: Радикалната партија, на Никола Пашиќ, Демократската партија, подоцна преименувана во Југословенска демократска странка, на Љуба Давидовиќ, Републиканската партија на Јаша Продановиќ и Независната работничка партија на Југославија, преку која комунистите ги остваруваат своите активности до Шестојануарската диктатура во 1929 година.

Македонските студенти од Загреб, Белград и одделението на белградскиот Универзитет во Скопје, формираат свои македонски студентски друштва и своја организација, позната под името, Македонски национални покрет, во 1935 година. Преку оваа организација се обидуваат својата поддршка на изборите во Македонија да ја условат со признавање на правото на национална независност и со подобрување на животот на граѓаните во Македонија, во рамките на тогашниот парламентарен живот, но наидуваат на силен отпор кај српските хегемонисти и националисти.

На почетокот на Втората светска војна, во 1939 година, во Скопје е формиран Покраинскиот одбор на КПЈ за Македонија, а во 1943 година, во Тетово, *Комунистичката партија на Македонија. КПМ* го прифаќа повикот на југословенските комунисти за заедничка антифашистичка борба против окупаторот, чија цел ќе биде не само ослободување на Македонија од фашистичката окупација, туку и борба за создавање независна држава на македонскиот народ. Во оваа борба, животите ги изгубија над 24 илјади граѓани на Македонија, но Македонија за првпат доби своја национална слобода, а македонскиот народ, слобода за развој на својот јазик, култура и историја. На 2 август, *Илинден 1944* година, свикано е Првото заседание на Антифашистичкото собрание на народното ослободување на Македонија, како највисок законодавен орган на независна Република

Македонија. Илинден е избран како историски симбол на борбата на македонскиот народ за слобода, независност и правда.

Со завршувањето на антифашистичката борба, која за македонскиот народ беше и национално ослободителна, беше изведена и комунистичката револуција која во политичкиот простор остави место само за Комунистичката партија, подоцна преименувана во Сојуз на комунистите.

Оваа партија, по судрот на Тито со Сталин во 1948 година, кога е исклучена од Информбирото, се определува за изградба на свој модел на социјализам, познат како самопуравен социјализам. Ортодоксните комунисти му го одрекуваат социјалистичкиот карактер на тој социјализам, наведувајќи го постоењето на приватни претпријатија, приватна сопственост на над 90% од обработливото земјиште, непостоењето на колективизација на селото, самоуправувањето како еден вид работничко акционерство и модел на индустриска демократија, отсуството на државен монопол во надворешната трговија, постоењето пазарни елементи во економијата, и сл. Овој модел, на Македонија и овозможува целосен развој на националната свест, култура и историја и економски и политички развој во согласност со динамиката и нивото на развојот на целата југословенска заедница.

Сојузот на комунистите на Македонија, кон крајот на 80-тите години се приклучува кон реформските сили во единствената југословенска партија, и веднаш по активностите на комунистите од Словенија и Хрватска иницира промени во Македонија за слободно формирање на политички партии и *одржување слободни повеќепартиски избори, веќе во 1990 година.* На првите повеќепартиски избори во 1990 година, учествуваат над 23 партии во борбата за пратенички места, а меѓу нив и повеќе со социјалдемократско име и ориентација. Во 1991 година, Сојузот на комунистите на Македонија - Партија за демократска преобразба, на својот конгрес го зема името, Социјалдемократски сојуз на Македонија. Со своите 32 пратеника во првиот македонски Парламент, кој е составен од 120 членови, СДСМ во 1990 година ја подржа т.н. експертска Влада, односно Влада на големата каолиција, составена од сите партии во Парламентот, а од 1992 година формира своја Влада, во коалиција со Сојузот на реформските сили и Партијата на етничките Албанци во Македонија, односно Партијата за демократски просперитет. Од 1994 до 1998 и од 2002 до 2006 година, Социјалдемократскиот сојуз е најбројната партија во Собранието на Република Македонија и формира своја Влада. Од

1990 година, до 1999 нејзиниот кандидат Киро Глигоров е претседател на Република Македонија, а во 2004 на вонредните претседателски избори тогашниот Претседател на СДСМ Бранко Црвенковски е избран на непосредни избори за Претседател на Република Македонија со петгодишен мандат.

Имајќи го предвид овој историски преглед на развојот на социјалдемократијата во Македонија, може слободно да се каже дека во корените на денешната социјалдемократија се вградени:

- Борбата за социјална правда на социјалистот Васил Главинов;

- Идеалите за национална слобода, за братство и еднаквост, на македонските револуционери: Гоце Делчев, Питу Гули, Даме Груев, Ѓорче Петров и Никола Карев;

- Реформизмот, парламентаризмот и подготвеноста за компромис од времето на младотурската револуција, на Јане Сандански, Димо Хаџи Димов и Димитар Влахов;

- Космополитизмот и интернационализмот на Комунистичката интернационала;

- Антифашизмот и идеалите за создавање држава на македонскиот народ, за социјална правда, братство и единство на борците од Народноослободителната борба и социјалистичката револуција на македонскиот народ.

Денес, социјалдемократите во Македонија се исправени пред нови предизвици. Тие, веќе како дел од големото семејство на работнички, социјалистички и социјалдемократски партии на кое му припаѓаат, за своите програми и активности се инспирираат од најдобрите пракси и резултати на современите социјалдемократски партии во светот, кој постојано се менува.

Користена литература

7

1. Åíòîíè Ãèäåíñ: „Òðåòèîò ïàò”, èçä. ÈÄÑÖÎ. 2002 ãîä. Ñêîïјå, Ïðåäãîâîð, □îðãè Ñïàñîâ

2. Anthony Gidens, „The third Way” and its Critics Polity press Cambridge

3. M. Dauderstadt, A. Gerrits, G. Markus: „Troubled Transition-Social democracy in East Central Europe”, „Friedrich Ebert Stiftung”, Bon 1999

4. N. Crook, M. Dauderstadt, À. Gerrits, „Social Democracy in Central and Eastern Europe”, „Friedrich Ebert Stiftung”, Bon 2002.

5. „Rethinking social democracy” - by M. Brown and P. Diamond Policy Network - London 2003

6. J. Hoffman, P. Graham „Introductio n to political ideologies Pearson Essexs UK”, 2006

7. P. Mandelson, „The Blair revolution revisited”, „Politicos”, London 2002

8. Èíãâàð Êàðëñîí è Àí Ìàðè Ëèíäãðåí: „Øòî å ñîöèјàëäåìîêðàòèјà?”, Áàðàí, Ãåòåáîðã, Øâåäñêà, 2008

9. Í. Ðóæèí „ Ñîâðåìåíà ñîöèјàëäåìîêðàòèјà”, èçä. Ôîíäàöèјà „Ôðèäðèõ Åáåðò”, Ñêîïјå 1999

10. Çäðàâêî Ñàâåâñêè, „Îòàäå åäíîóìèåòî - ïîâòîðíî îòêðèâàœå íà ëåâèöàòà”, èçä. „Êóëòóðà”, 2006

11. „Политичке странке и бирачи у државама бивше Југославије" - изд. Фондација „Фридрих Еберт" и Институт друштвених наука, Београд, 2006.

12. „Organizational structures and internal party democracy in South Eastern Europe", „Friedrich Ebert Stiftung", Sofija, 2005

13. Adrian Nastase „Towards normality - A modern social democracy vision of Romanians future", Bucharest, 2002

14. Георги Радуле, „Историја на Македонија", изд. „Бугарска лига за заштита на правата на човекот", Софија, 1997

15. Надежда Цветковска, „Граѓанските партии во вардарскиот дел на Македонија (1935-1941)", изд. Институт за национална историја, 1996

16. Манол Пандевски, „Политички партии и организации во Македонија (1908-1912)", „Култура", 1965

17. И. Бибо, „Беда малих Источноевропских држава", изд. „Книжарница Зорана Стојановиќа", Нови Сад, 1996

18. Peter Mair, „The West European party system", Oxford University press, Oxford, 1991

19. Andrew Heywood, „Key concepts in politics", „Palgrave", London, 2000

20. Chris Philip, „Conservative revival", „Politicos", London 2006

21. Michael A. Ashcroff, ,„Smell the coffee" - a wake - up call for the Conservative Party,, London 2005.

Куса белешка за авторот

Ѓорѓи Спасов (1949) е професор на политички науки на Европскиот Универзитет во Скопје. Бил Амбасадор на Република Македонија во Велика Британија (2003-2007) и Амбасадор на Република Македонија во Република Бугарија (1994-1997). Министер за правда во Владата на социјалдемократите (1997-1998), Генерален секретар на Социјалдемократскиот Сојуз (1999-2002), и во два мандата е избиран за пратеник во Собранието на Република Македонија од редовите на СДСМ, во 1988 и 2002 година. Автор е на предговорот на македонското издание на книгата „Третиот пат" од Ентони Гиденс. Има објавено голем број статии и научни расправи за социјалдемократијата и политичките партии и објавува колумни во дневниот и неделниот печат.

ФРИДРИХ ЕБЕРТ ФОНДАЦИЈА
Канцеларија Македонија
ул. " Ристо Равановски" 3
1000 Скопје, Македонија
П.Фах 423
www.fes.org.mk